

Dr. Boštjan M. Zupan i

Kako misliti o Evropi

Evropsko sodiš e za lovekove pravice je sredi Evrope, v Strasbourg. Evropske institucije so sprva hoteli postaviti v Nico, pa je Winston Churchill vztrajal pri Strasbourg. Francosko mesto, nemška arhitektura, Alza ani kot pofrancozeni Nemci, Ren kot meja med dvema kulturama, ki sta še danes tako razli ni, da bolj skoraj ne bi mogli biti...: francoska, v bistvu ženska, Yin kultura, ki gradi na ustvovalni racionalnosti in šarmu, ima ideje, pa jih ne izvaja in na drugi strani nam po mentaliteti mnogo bližja, bolj Yang Nem ija s svojim analiti nim *Arbeitslustom*, korektnostjo, racionalnostjo in ustvovalno nerazdruga enostjo. To je le ena od evropskih osi, ta francosko-nemški odnos, okrog katerega se vrtijo skandinavski, britanski, španski, italijanski in in zdaj tudi mnogi vzhodno-evropski sateliti. Ne verjamem, da kje drugje na tem planetu prihaja v neposreden stik toliko globinsko druga nih -- in tako zgodovinsko utrjenih v svoji druga nosti! -- kultur. Lahko da naprimer v Bruslju te razlike, ti nesorazumi, te kolidirajo e hierarhije vrednot itd. niso tako o ikolne kot tukaj v Strasbourg in zlasti tukaj na Evropskem sodiš u za lovekove pravice. Ko pa lovek v sejnih sobah sodiš a opazuje napor, s katerim devetintrideset sodnikov iz deveintrideset držav lanic Sveta Evrope, s katerim iš ejo skupni (pravni) jezik, se nad možnostjo obstoja »Združenih držav Evrope« krepko in bole e zamisli.

V pravnih diskusijah to še zlasti prihaja do izraza iz naslednjega razloga. V vseh pravnih kulturah ima zadnje besedo navadno ustavno sodiš e, ki s svojo odlo itvijo da *imprimatur* znotraj pravno in politi no stabilne *suverenosti* neke relativno zaprte celote. Ko pa je treba glede nekega vprašanja soo iti deveintrideset potencialno razli nih pravnih sistemov, ostane edini skupni imenovalec **avtonomno pravno mišljenje** sodnikov. To avtonomno pravno mišljenje pa je relativno odprt referen ni sistem (*open textured*) brez poslednjih pravnih danosti, ki jih v suverenih državah razglašajo zadnje sodne instance. Tako se nenadoma odpre relativno velik manevrski prostor, ki ga lahko zapolnjujejo zavedne ali nezavedne politi ne presoje stvari -- to no v obratnem sorazmerju s strokovno podkovanostjo, ki je temelj za pravo avtonomijo pravnega mišljenja.

Dejstvo, da je ta prostor proste in arbitrarne presoje v Strasbourg kljub vsemu relativno majhen, sicer dokazuje, da je ugled Evropskega sodiš a utemeljen. Kljub temu pa ni mogo e mimo dejstva, da se tu vodi bitka za prevlado razli nih vrednostnih lestvic, pri emer stereotipi npr. o skandinavski demokrati nosti in pomanjkanju vzhodnoevropske demokrati ne tradicije, naprimer, povsem odpovejo. Kakorkoli že, prav je, da slovenska javnost razume, da se tu vodi bitka za vzpostavljanje nove Evrope, bitka, v kateri tisto, kar je napredno, ne zmaguje vedno nad tistim, kar je regresivno.

Poleg tega tu deluje ogromna, ne ravno bistra in sploh ne u inkovita birokracija, ki z nemškim denarjem na francoskih tleh gradi virtualni grad v oblakih -- vse v imenu Evrope. Francoski mislec in esejist Edgar Morin govori o tem, kako v asih ni verjel v Evropo, zdaj pa meni, da

moramo misliti Evropo: *penser l'Europe*. Pred kratkim sem imel na obisku ameriškega pravnega filozofa zaljubljenega v Heideggerja in njegov *Sein*. Gospe in gospodje tu niso pokazali prave prijaznosti proti njemu in še manj, da so razumeli njegove res nekoliko dekonstruktivistične ideje. On pa jim je vse to odpustil in bil, oh, *takoo* šarmiran.

Morda pa je Evropa v tem šarmu, v tem vplivu, ki ga imamo na tiste, ki jih ne teži tolikšen zgodovinski nahrbtnik...? In kar se tega tiče, ali ni naprimer Amerika proti Evropi tisto, kar je Evropa proti Kitajski, ki ima tudi nekako 2000 let zgodovine več kot mi? In če smo že pri tem, kje se neha kultura in se prične ta neslavna evrosklerozna. Te vrste sklerotičnost merimo po osnovnem odmiku, ki je potreben, da bi kakšno idejo speljali do realizacije. Sin nekega vzhodnoevropskega sodnika, ki se je prej šolal v Washingtonu, je dejal, da tu vse skupaj zelo smrdi po devetnajstem stoletju. Belgijski zunanji minister je pred kratkim izjavil, da je Evropa ekonomski velikan, politični palček in vojaški rrv... Pri tem je v retrospektivi petdesetih let že mogoče reči, da je zahodna Evropa od Islandije do Italije uspela ustvariti določeno mero pravne kohezivnosti. To pa ji ni uspelo zaradi svoje neprekinjene »buržoazne« tradicije, ki je bila samo potreben pogoj, ampak natanko toliko, kolikor so bila stališča evropskega sodišča *objektivno* napredna -- torej toliko, kolikor so se ustvarjali minimalni standardi lovekovih pravic, kolikor se je razširilo dejansko polje posameznikove svobode. Tožena stranka v Strasbourgu je namreč vedno država s svojim prisilnim, represivnim aparatom.

Kljub vsemu temu po mojem še danes nikomur ni zares jasno, kaj naj si sploh mislimo s tem pojmom: **Evropa**. Je Slovenija del Evrope? Če je, je to tudi Ciper? In Hrvaška? In kaj imata Islandija ter Andorra v resnici skupnega? V kolikšni meri so vse evropske razlike in vse podobnosti vezane na jezik? Mar ni prav materin jezik tisti temeljni DOS program, s katerim vsrkamo vse vrednote --, tako da so vsi ostali programi naloženi prek DOS-a v resnici drugotni? Nima potemtakem nek Anglež veliko več skupnega z Američanom ali Avstralcem kot z Italijanom ali Nemcem? Koliko je temelju to borba za prevlado med germanskim DOS-om na eni ter romanskim DOS-om na drugi strani? Kje se v tej eni bi nahajamo Slovani? V tukajšnjem sodišču to niso akademska vprašanja. Kopja se lomijo na posamičnih pravnih vprašanjih in pri razlagi lovekovih pravic po Evropski konvenciji. Ta temeljni tekst pa deluje kot veliko konkavno zrcalo, v katerem se osredotočajo vse projekcije vseh DOS-ov, vseh jezikov in vseh vrednot, ki so jih ti ljudje (sodniki in njihovi strokovni sodelavci) vsrkali z materinim mlekom. Na koncu tu ni skupnih imenovalcev. Na koncu te poti sta kulturni imperializem in prevlada. Pri tem pa nisem prepričan, da imamo Slovani s svojo ustveno obutljivostjo v tem zboru sploh še slišen glas. Evropski zahod je zelo agresiven, to si dobro premislite. Morda, morda smo mi premalo agresivni.

In morda je problem tudi v tem, da smo celo Slovenci sami preveč evropski, pa zato ne razumemo tistega, kar nam je ontološko najbližje.

Koliko časa bo potrebnega, da bi se presegle vse kulturne partikularnosti, ki so se v evropskem precipitatu usedale dve tisoletji? Kdo bo v tej univerzalizaciji na koncu prevladal? Angleži zaradi angleščine in Amerike? Kolikšna bo na koncu kulturna škoda zaradi tega poenotenja? Francozi ves čas tarnajo samo o tem in se v lanjujejo v klub stritih src,

v katerem so še Španci, Italijani, Romuni in vsi drugi frankofoni, ki jih instrumentalni racionalizem dvajsetega stoletja neusmiljeno puš a ob strani.

Na kratki rok pa se seveda postavlja precej bolj akutno vprašanje nacionalisti nega partikularizma, ki ga lahko ukrotimo samo, e ga napravimo brezpredmetnega z intenzivno univerzalizacijo. Morda se sliši utopi no, vendar teritorialni primitivizem, zaradi katerega je bilo na podro ju bivše Jugoslavije prelite toliko krvi, ne bil bil možen, e bi evropska birokracija razumela, koliko zaostaja za zgodovino. e bi danes že lahko govorili o Združenih državah Evrope in bi bile teritorialne meje v resnici brezpredmetne, bi bil tudi omenjeni teritorialni primitivizem enostavno brezpredmeten. Zato je v temelju vsaka institucionalizacija evropskosti napredna, kar zlasti velja tudi za Evropsko sodiš e. Problem je »le« v asovnem zaostanku za dejanskimi politi nimi potrebami.

Zadnji sem nekemu kolegu tukaj omenil, da gre morda italijanski premier d'Alema (s svojo komunisti no preteklostjo) Ameri anom morda nekoliko na živce. »No,« je odvrnil, »dobro da Ameri ani ne vedo, kako gredo šele oni nam na živce!« Tu se res marsikdaj zdi, da je ljubosumnost na Ameriko eden redkih skupnih imenovalcev, ki res vežejo Evropo. Vendar taki reaktivni skupni menovalci le redkokdaj trajno povežejo ljudi, kje šele kontinente v celoto. Evropa se zares združuje, kolikor se združuje, ker jo povezujejo kapitalski interesi, ker razdruga ena delitev dela ne prenese preozkih tržnih razmer. To je sicer zelo mo na infrastrukturna neodvisna spremenljivka, ki pa ji prepo asi in preve postopno sledijo suprastrukturne (politika, pravo, kultura) spremenljivke.

Ta proces, eprav zelo postopen, je vsaj na pravnem podro ju za nekatere države zelo bole . Pri tem ne gre za to, da je naprimer Francija pred Evropskim sodiš em obsojena, ker so njeni policisti v Parizu pretepli in posilili nekega afriškega imigranta. V takih primerih gre pa za uveljavljanje minimalnih kulturnih standardov. Pametna država tak zunanji pritisk zvito uporabi za urejanje lastnih notranjih odnosov. Podobno velja naprimer za Tur ijo, ki ima pred Evropskih sodiš em na ducate takih primerov. Stvari pa se navadno zapletejo pri skoraj tehni nih podrobnostih, naprimer pri vprašanju, ali ima obdolženec v kazenskem postopku pravico na navzkrižno zaslišanje vseh sebi sovražnih pri , ali pri vprašanju, ali mora Velika Britanija vojaku, ki je bil brez procesnih garancij obsojen pred vojaškim sodiš em, nuditi obnovo postopka.

Po svoje gre naprimer za to, da je vsak pravni sistem mo no vezan na svojo jezikovno, s tem pa tudi kulturno tradicijo in s tem na druga no hierarhijo vrednot. Zaradi tega gre naprimer veliko energije v institucijah Sveta Evrope in Evropske zveze predvsem za premoš anje nefunkcionalnih kulturnih razlik. Po drugi strani pa je seveda skregano z evropsko kulturno tradicijo, na katero so zlasti »zgodovinski« narodi (Francozi, Angleži, Nemci, Italijani itd.), kot jih imenuje Peter Handke, tako zelo ponosni --, e te kulturne razlike postanejo »nefunkcionalne« ovire. Natan no razlikovanje (od primera do primera) med nepomembnimi in arbitrarnimi posebnostmi na eni ter tistim, kar je *objektivno napredno in funkcionalno* na drugi strani, pa je seveda edin na in za preseganje nesporazumov. V tem smislu je naprimer mogo e re i, da bi bile Združene države Amerike brez svojega Vrhovnega sodiš a, ki je

agresivno uveljavljalo minimalne standarde lovekovih pravic, danes bistveno manj politično stabilna in manj gospodarsko uspešna. Tudi na tem temelji spoznanje, da mora imeti demokracija svojo protitež v dosledni vladavini prava.

Če je to res, potem seveda takoj stopi v prvi plan bistveno vprašanje »Kaj je napredno?« Samo z modro izgradnjo prihodnosti je mogoče premošati preteklost. Če bi bilo zgodovine naprimer konec, potem o taki prihodnosti ne more več biti govor. Preostala bi le regresija na preteklost, ki pomeni nacionalizem, primitivizem, provincializem, predsodke in vojno. Zato se iz ideologij -- in vladavina prava je tudi ideološki postulat -- ne gre več norovati. Alternativa je precej apatična »brezidejnost«, če se te besede v Sloveniji še kdo spomni in posledici ni padec v bedasto preteklost. Zanimivo, omenjeni ameriški pravni filozof zelo obupano vzdihuje nad svojim študenti, ki da jim gre po glavi le še »kvaliteta življenja«.

V posameznih pravnih primerih na to vprašanje niti ni tako težko odgovoriti -- toliko lažje naprimer, kolikor bolj je problem, ki ga sodišče obravnava, »regresiven«, »zaslom«, »eksotičen«, »arbitraren« itd. So pa seveda druga področja, naprimer vprašanje zasebnosti in prisluškovanja, vprašanja vseh vrst diskriminacije, nova vprašanja medicinske etike, varstva okolja itd., pri katerih je treba povsem na novo izumiti merila za reševanje sporov, kakršnih doslej ni bilo.

Vladavina prava je v tem pogledu predvsem proces razreševanja konkretnih sporov. Šele iz samega procesuiranja konkretnih sporov se poraja usedlina tima materialnega prava, torej meril presoje. Ti pravni kriteriji se vedno najprej zakoličijo v konkretnem postopku, kakršen je primer Pinochet pred britansko lordsko zbornico. Šele potem je v podobnih primerih mogoče odločiti podobno (*stare decisis*). Politična in socialna stabilnost v vsaki državi je prav zato tako zelo odvisna od brezpogojnega podrejanja sodbam najvišjih instanc. Pri tem niti ni nujno, ali imajo te zadnje instance nekako transcendentalno »pravico«. Ker sta politična prevlada in vladavina prava antiteti ni silnici, ki nujno potrebuje druga drugo, je naprimer vsem jasno, da je Evropsko sodišče nepogrešljiv temelj evropske stabilnosti. Njegove sodbe se izvajajo po vseh državah, čeprav za njimi ne stoji en sam policist. Zgoraj omenjene težave pri premošanju nesporazumov med različnimi pravnimi gledanji različnih pravnih kultur pa prepuščajmo sodnikom, ki naj tako grade nove temelje avtonomnega pravnega mišljenja.

Življenje pred sodnike postavlja vsak dan nove spore. V teh sporih se odpirajo vsak dan druga ne dileme in te dileme terjajo nove, lahko bi celo rekli pravno-ustvarjalne rešitve. Pri reševanju novih pravnih problemov navadno prednjačijo Združene države s svojim zelo razdrugačnim pravnim sistemom in s svojimi dvestoletnimi precedenčnimi izkušnjami. Poleg tega je mogoče reči, da ZDA v primerjavi z evropskimi državami v stabilnost pravnega sistema investirajo bistveno večji del nacionalnih resursov. V nekem tukajšnjem primeru iz leta 1997 (*Halford v. U.K.*) se je naprimer postavilo vprašanje ali ima policistka uradnica pravico na zasebnost, če telefonira s službenega telefona na policijski postaji. Tukajšnje sodišče je zavzelo stališče, da to ima, če je bilo njeno »pričakovanje« zasebnosti upravičeno in razumno (*reasonable expectation of privacy*). Zelo zanimivo pri tem pa je, da je to merilo presoje dobesedno izumilo ameriško vrhovno sodišče že davnega leta 1967, to je,

trideset let prej -- isto enostavno zato, ker je bilo samo soo eno z vprašanjem, kakršna se leta 1967 v Evropi sploh še niso postavljala. Kar je še bolj zanimivo, je to, da je Evropsko sodišče v omenjenem primeru to merilo privzelo, ne da bi se zavedalo, od kod ga je privzelo.

Gre potemtakem enostavno za to, da v veliko konkretnih pravnih situacijah vzniknejo vprašanja, na katera je treba dati konkreten odgovor. Kolikor je ve takih vprašanj, ki prihajajo iz *prihodnosti*, toliko boljše, ker se tu zdaj utrjujejo povsem novi minimalni standardi varstva lovekovih pravic. Ti minimalni standardi lahko predstavljajo *prihodnje* skupne pravno-kulturne evropske temelje in nove hierarhije vredotenja -- naprimer lovekove pravice na zasebnost *vis-à-vis* državi, tisku itd. Po mojem je to eden poglobitnih na inov na katerega sploh lahko »mislimo Evropo«.